

Frank Hovens

HET SOCIAAL HISTORISCH CENTRUM VOOR LIMBURG: ZIJN MISSIE EN ZIJN COLLECTIES

Abstract

Sociaal Historisch Centrum voor Limburg (SHCL), the Centre for the Social History of Limburg, was founded in 1949. Its primary objective was the collection and conservation of 'historical sources regarding social life in the province of Limburg'. This collection of archives, documentation, literature and imagery was meant to constitute the basis for scientific historical research. Over the past 76 years, those two, collection and research, have been important pillars of SHCL's activities. In more recent times, public outreach has become another major task.

In the early years, SHCL's policy was predicated on the idea of pursuing social cohesion along Catholic principles. Later, with the waning of Catholicism in Limburg, this ambition faded away.

From the beginning SHCL wanted to produce research that fulfilled academic criteria. The establishment of Maastricht University (UM) in 1976 enhanced this aspiration even further. The relationship between SHCL and UM is reinforced by a special research chair, in comparative regional history of the province of Limburg and adjacent regions, held by SHCL's director at the university.

The gradual growth of the archival collection and library mirrors SHCL's mission and institutional history. The centre has a long tradition of studying the social history of Limburg and its inhabitants, by relying on extensive archives related to agriculture, mining and other industries, and civil society. More recently SHCL has widened this focus by collecting sources on the social history of the landscape as well. As to its overall mission, SHCL is exploring new ways to engage with today's rapidly changing society, and the interests of the people living in it.

Op 11 oktober 1949 berichtte *de Volkskrant* over een nieuwe stichting, genaamd Sociaal Historisch Centrum voor Limburg, 'die als doel heeft het verzamelen, ordenen en bewaren van bronnenmateriaal over het sociaal leven in Limburg in heden en verleden'. 'De stichting zal ook zelfstandig onderzoekingen verrichten en gegevens publiceren', meldde de krant verder. De Limburgse pers ging uitgebreider in op de oprichting van het Centrum. Het *Limburgsch Dagblad* had hoge verwachtingen van het instituut (afb. 1). Niet alleen was het op 3 oktober opgerichte SHCL een archief en een onderzoeksinstituut, maar ook een 'instelling waardoor de bestudering van actuele problemen wordt vergemakkelijkt'. Deze 'sociale problemen' bestreken het economische leven, maar ook het culturele en godsdienstige.

THANS WORDT IN EEN ERNSTIG TEKORT VOORZIEN!

Limburg's Sociaal Historisch Centrum te Maastricht opgericht

Instelling, waardoor de bestudering van actuele problemen wordt vergemakkelijkt

HEERLEN, 4 Oct. (Eig. red.) — Eindelijk is het dan zo ver! Limburg krijgt een Sociaal Historisch Centrum!... Op 3 October is deze stichting te Maastricht bij notariële acte in het leven geroepen. De stichters — ir. J. G. van Poppel, dr. G. Panhuysen en pater drs Remigius Dieteren O.F.M. — zijn verzekerd van de steun van vrijwel alle personen en organisaties, die in het Limburgse sociale leven een plaats van betekenis innemen.

Het doel, dat het Sociaal Historisch Centrum zich gesteld heeft, is voor ons gewest van het grootste belang. De nieuwe instelling verzamelt, ordent, inventariseert en bewaart bronnenmateriaal, dat betrekking heeft op het sociale leven in Limburg in het heden en verleden. De term „sociaal“ moet hier in de meest ruime betekenis worden opgevat. De activiteit van het Centrum zal zich niet alleen over het sociaal-economische terrein uitstreken, maar ook het sociaal-culturele en het sociaal-godsdienstige leven bestrijken. En dit is nog slechts een gedeelte van de veelomvattende taak, welke verricht moet worden.

Hoopvol begin

De betekenis van het Sociaal Historisch Centrum is vooral hierin gelegen, dat het geleidelijk over de meeste problemen, die het leven in Limburg beheerschen, in schat van vaststaande gegevens zal verzamelen. Het ontbreken van een centraal punt, waar men deze gegevens kan verkrijgen of teminste wegwijs wordt gemaakt, boezemt te vinden, werd reeds lang als een ernstig gemis gevoeld. Om een voorbeeld te noemen: ook Limburg kent de dreigende ontwatering. Om dit gevaar te kunnen bestrijden, is allereerst noodzakelijk, dat men zich een duidelijk beeld vormt over de oorzaken der geloofsvervalking en zich bewust wordt wat de zwakke plekken actueel en waaraan dit te wijten is. Daarvoor is echter een schat van gegevens nodig. Het Sociaal Historisch Centrum gaat die verzamelen en ordenen. Ze pas-klaar maken voor het gebruik! Wij noemen nu toevallig het probleem der ontwatering, maar zo zijn er honderden kwesties, waarvan een gedocumenteerde bestudering van het grootste belang is voor de toekomst van Limburg. Noem ze maar op: volkshuisvesting, de invloed der buitenlandse arbeidskrachten op 'l volke-

leven, het jeugdprobleem, ja wat al niet! Dat over al deze hoogst actuele vraagstukken thans op een en dezelfde plaats zoveel mogelijk feiten en gegevens worden verzameld, is van onschalbare betekenis. Het zal zowel de arbeid van de mannen der wetenschap als die van de praktijk enorm vergemakkelijken.

GELEIDELIJKE GROEI

Kuilen en Aken zijn niet op één dag gebouwd. Ook dit Sociaal Historisch Centrum moet groeien. Doch het begin is er thans. Een hoopvol begin door de algemene steun, welke de nieuwe instelling ondervindt. Bij de voorbereidende besprekingen met allerlei instanties werd telkens opnieuw de dankbare opmerking gemaakt: Gelukkig dat het Centrum tot stand komt, als een veilige gids door de doolhof der problemen van deze tijd.

Na rijp beraad is Maastricht gekozen als de plaats, waar het Sociaal Historisch Centrum zal worden gevestigd. Daarvoor waren verschillende overwegingen, waarvan wel een der belangrijkste is, dat de provinciale hoofdstad reeds verschillende instellingen — als het rijksarchief, het gemeente-archief, de Pro-

Dankbare instemming

Het Sociaal Historisch Centrum voor Limburg begint zijn arbeid, gesteerd door reter waardering. Zo schreef de Commissaris der Koningin aan de stichters: „Ik hoop, dat U er in zult slagen dit voor Limburg zo noodzakelijke Centrum tot stand te brengen“. Mgr. prof. dr. Cobbenlaagen, Tilburg, getuigde: „Dit werk is niet alleen uit historisch oogpunt, maar ook uit hoofde van de practijk voor de toekomst van grote betekenis“. Prof. dr. N. de Volder, O.F.M., Leuven: „Deze instelling zal ongeacht de grootste diensten kunnen bewijzen, niet enkel aan de sociale theorie, maar ook aan het sociale leven“. En tenslotte hoofddirectie van K. Roelken, Heerlen: „Persoonlijk ben ik er van overtuigd, dat dit Sociaal Historisch Centrum van de grootste betekenis zal zijn voor de verdere sociale ontwikkeling van Limburg“.

vinciale Griffie, archieven van belangrijke industrieën, enz. — bezit, waarmee het Centrum uiteraard herhaaldelijk in contact zal komen. De stichting wordt tijdelijk ondergebracht in de Victor de Sijters-stichting. De directie wordt voorlopig waargenomen door pater Remigius Dieteren. De bedoeling is, dat metertijd een leek directeur van 't Centrum wordt.

De brede steun, welke aan het Centrum wordt verleend, blijkt ook uit de samenstelling van het algemeen bestuur, waarin het rijk-geschakelde Limburgse sociale leven is vertegenwoordigd. Dit algemeen bestuur heeft een dagelijks bestuur gekozen, dat bestaat uit de heren: ir. C. E. P. M. Standa, hoofdbedrijfsingenieur der Oranje-Nassau-mijnen, voorzitter; dr. G. Panhuysen, rijksarchivaris in Limburg, ondervoorzitter; pater Remigius Dieteren O.F.M., secretaris; drs. R. Nadaud, ir. J. G. van Poppel, dr. H. Roemen en pater J. Colson C.M., leden.

Afb. 1: Op 5 oktober 1949 berichtte het Limburgsch Dagblad gloedvol over de oprichting van het Sociaal Historisch Centrum voor Limburg.

Zoals de naam Sociaal Historisch (en niet Sociaal-Historisch) Centrum voor Limburg aangeeft, rustte het instituut van oorsprong op twee pijlers: een 'historische' en een 'sociale'. Het bewaren en bestuderen van historische documenten, hoe intrinsiek gerechtvaardigd ook, diende een breder, nee zelfs een hoger doel. Op basis van historische analyse kon een bijdrage worden geleverd aan de oplossing, in christelijke (katholieke) geest, van actuele sociale problemen.¹

1 C.E.P.M. Raedts, Remigius Dieteren en J.F.R. Philips, 'Sociaal Historisch Centrum voor Limburg 1950-1960', *Studies over de sociaal-economische geschiedenis van Limburg / Jaarboek van het Sociaal Historisch Centrum voor Limburg* 5 (1960) 197-275, aldaar 202-208; H. Kornips (moet zijn J.H.A.E. Cornips), 'Het Sociaal Historisch Centrum voor Limburg', *Spiegel van Limburg: volksalmanak voor de beide Limburgen* 2 (1952), 82-84, aldaar 82-83; Carel Bloemen, *Perspectief van Limburgse sociale geschiedbeoefening* [overdruk uit *Limburgs Maandblad De Bronk* 9 (1962)] 1-4; Willibrord Rutten, 'Vijftig jaar Sociaal Historisch Centrum voor Limburg: hoofdlijnen en keerpunten', in: *Maakbaar Limburg: de constructie van een samenleving in*

Brug tusschen verleden en toekomst

Sociaal Archief Limburg

Krachtig hulpmiddel in den strijd voor een betere, waarlijk christelijke samenleving

Afb. 2: Het Limburgsch Dagblad informeerde zijn lezers op 5 oktober 1946 over de oprichting van het Sociaal Archief Limburg.

Ingebed in de sterk veranderende naoorlogse Limburgse samenleving, heeft het SHCL zich gedurende zijn bestaan altijd als een participierend onderdeel van die samenleving geprofileerd. De doelstelling (missie) van het Centrum heeft zich de afgelopen 75 jaar voortdurend aangepast aan wijzigende inzichten en behoeften. Ook de collectievorming van het SHCL reflecteert de ingrijpende veranderingen die in Limburg hebben plaatsgevonden.

In deze bijdrage schetsen we op chronologische wijze de weerslag van maatschappelijke veranderingen in Limburg op het beleid van het SHCL.

'Krachtig hulpmiddel in den strijd voor een betere, waarlijk christelijke samenleving'

De geschiedenis van het Sociaal Historisch Centrum voor Limburg (SHCL) begint met de oprichting van het Sociaal Archief Limburg door de Katholieke Arbeidersbeweging Limburg (KAB Limburg; kortweg KAB), waarvan het *Limburgsch Dagblad* op 5 oktober 1946 melding maakte (afb. 2).

De primaire doelstelling van het Sociaal Archief Limburg was, aldus het *Limburgsch Dagblad*, het 'onderbrengen van inlichtingen, die van belang zijn voor de sociale geschiedenis van geheel Limburg' (en van de mijnstreek in het bijzonder). Maar het instituut zag zich ook als een instrument voor de katholieke sociale

een eeuw van uitersten [Studies over de sociaal-economische geschiedenis van Limburg / Jaarboek van het Sociaal Historisch Centrum voor Limburg 45 (2000)] 8-26, aldaar 12. Vgl. J.F.R. Philips, 'Sociale geschiedenis en sociologie, een proeve tot terreinafbakening en samenwerking', *Studies over de sociaal-economische geschiedenis van Limburg / Jaarboek van het Sociaal Historisch Centrum voor Limburg* 5 (1960) 9-44, i.h.b. 34; J.C.G.M. Jansen, 'Bezig zijn met geschiedenis', *Studies over de sociaal-economische geschiedenis van Limburg / Jaarboek van het Sociaal Historisch Centrum voor Limburg* 29 (1984) 1-35, aldaar 3-4, 11-12; B.P.A. Gales en E.J.G. van Royen, 'De fabrikanten van de geschiedenis'. Sociaal-economische geschiedschrijving en Limburg', *Publications de la Société Historique et Archéologique dans le Limbourg* 125 (1989) 126-184, i.h.b. 128-134.

cohesie: 'het zal in de toekomst blijken van onschatbare betekenis te zijn in den strijd voor sociale gerechtigheid, in de worsteling voor een behoorlijke woning en een gezonde, prettige levenswijze voor het arbeidersgezin, in den kruistocht tegen ontkerstening en moreel verval'. Onder dat laatste werd in de eerste plaats 'het communisme of welk ander naar het heidendom neigend radicalisme ook' verstaan, maar ook moest 'gevochten worden tegen de behoudende broeders in de eigen gelederen, tegen een egoïstisch kapitalisme en een vrijheid-blijheid predikend liberalisme'.

Deze geest was ook vaardig over het SHCL. De reden om een nieuw instituut op te richten, lag in het feit dat er na de Tweede Wereldoorlog nóg twee initiatieven van de grond waren gekomen, die raakvlakken met het Sociaal Archief Limburg vertoonden. De betrokken partijen waren van mening dat het beter was om de krachten te bundelen in plaats van, ook fysiek, gescheiden te werk te gaan en mogelijk in elkaars vaarwater te geraken. Deze initiatieven betroffen een door de Staatsmijnen op te richten historisch centrum, gericht op de mijngeschiedenis (onder leiding van archivaris Carel Bloemen) en een Commissie Sociographie van de Mijnstreek, waarvan hoofdaalmoezenier Karel Roncken voorzitter was en Frans Crombag, bestuurder van de RK Vereniging van Mijnbeambten, het secretariaat voerde.²

Founding father

De drijvende kracht achter zowel het Sociaal Archief als het Sociaal Historisch Centrum was de franciscaan Remigius Dieteren (Spaubeek, 1915 - Maastricht, 1995), die in Leuven in de politieke en sociale wetenschappen was opgeleid.³ Zowel vanuit historisch als sociaal perspectief achtte hij de bestudering van de Limburgse samenleving van groot belang. Limburg, en de mijnstreek in het bijzonder, had in de halve eeuw daarvoor een ingrijpende sociaaleconomische transformatie doorgemaakt. Hoofdaalmoezenier Henri Poels (Venray, 1868 - Heerlen, 1948) was een sleutelfiguur in dit proces. Vanuit de principes van sociale voorzorg en sociale beheersing had hij een samenleving vormgegeven, die tot op zekere hoogte maakbaar leek te zijn.⁴ De katholieke beweging had, mede dankzij talloze vak- en stands-

2 Raedts, Dieteren en Philips, 'Sociaal Historisch Centrum voor Limburg 1950-1960', 199-215; J.F.R. Philips, 'Retrospectie en toekomstverwachting: enkele overpeinzingen en gedachten naar aanleiding van het 25-jarig bestaan van het Sociaal Historisch Centrum voor Limburg', *Studies over de sociaaleconomische geschiedenis van Limburg / Jaarboek van het Sociaal Historisch Centrum voor Limburg* 19 (1974) 1-43, aldaar 3-6; Rutten, 'Vijftig jaar Sociaal Historisch Centrum voor Limburg', 11-13. Over Roncken zie EAN_0641; over Crombag zie EAN_0399.

3 Over Dieteren zie EAN_0064. Remigius was zijn kloosternaam. Zijn doopnamen luiden Pieter Joseph. In zijn geboortedorp Spaubeek kende men Remigius beter als Sjoke Deedere.

4 Ad Knottter, 'Ten geleide: het Sociaal Historisch Centrum en de maakbaarheid van Limburg', in: *Maakbaar Limburg: de constructie van een samenleving in een eeuw van uitersten* [Studies over de sociaal-

Afb. 3: In zijn rubriek 'Mijn Schacht' (niet toevallig een smalle kolom) deed 'Koelpiet', een pseudoniem van waarschijnlijk één of meer redacteuren, op 20 mei 1948 een oproep aan de lezers van het Limburgsch Dagblad om Remigius Dieteren met 'oude papieren' te verblijden. Die konden worden gestuurd naar het bondsgebouw van de Katholieke Arbeidersbeweging Limburg (KAB), aan de Stationsstraat te Heerlen. Links: Remigius Dieteren, getekend door Jules Terlingen (De Mijnwerker, 22 december 1953).

organisaties, enorm veel bereikt in onderwijs, woningbouw, ziekenzorg, welzijn en verenigingsleven, maar de kennis over, de waardering voor en de inspiratie uit dat verleden dreigden verloren te gaan, onder meer doordat veel documentatie in de oorlog was verdwenen.⁵ Soms waren archieven van bedrijven, organisaties en personen door brand verloren geraakt, maar soms waren ze met opzet door de bezetter vernietigd en in meerdere gevallen ook door de archiefvormer zelf, om te voorkomen dat de Duitsers er misbruik van konden maken. Niet alleen waren de nodige sporen uit het verleden verdwenen, ook was over (de prestaties uit) dat verleden, bijvoorbeeld in de vorm van gedenkboeken, nauwelijks geschreven. Dieteren beschouwde het als zijn missie, hem min of meer door zijn grote voorbeeld

economische geschiedenis van Limburg / Jaarboek van het Sociaal Historisch Centrum voor Limburg 45 (2000)] 3-7, aldaar 3. Over Poels zie DOC_0001, EAN_0520 en pag.221-223.

5 Kornips (Cornips), 'Het Sociaal Historisch Centrum voor Limburg', 82; Raedts, Dieteren en Philips, 'Sociaal Historisch Centrum voor Limburg 1950-1960', 199; Remigius Dieteren, *Het Sociaal Historisch Centrum voor Limburg op de tweesprong* (Maastricht 1962) 4.

Poels opgedragen, om dit verleden te documenteren, te bestuderen en te boekstaven. Maar dan moest, om te beginnen, gered worden wat er aan archiefmateriaal nog te redden viel (afb. 3).

Al het werk diende een hoger doel: de Limburgse samenleving in christelijke geest leefbaar houden. De zogenaamde ‘doorbraakgedachte’ die kort na de Tweede Wereldoorlog in intellectuele kringen opgeld deed, om bij de inrichting van de samenleving de dominante levensbeschouwelijke kaders (de ‘zuilen’) af te breken, ging de grondleggers van het SHCL te ver, zonder dat men zich, zoals uit de bestuursamenstelling bleek, van de ‘andersdenkenden’ afsloot. Een levensbeschouwelijke verenging zou ook een wetenschappelijke aanpak in de weg staan. De sociaalhistorische bestudering van de samenleving mocht dan wel een katholiek doel dienen, er bestond geen ‘katholieke methode’ van wetenschapsbeoefening. In de door het instituut uitgevoerde onderzoeken was de hand van Dieteren als sociograaf goed herkenbaar. Bij de bestudering van een regionale samenleving, zoals de mijnstreek, hechtte hij veel waarde aan de sociologische analyse, met een sterk accent op de verzameling, verwerking en interpretatie van kwantitatieve gegevens.⁶

Het doel van het SHCL was om een instituut te zijn ‘van en voor het gehele sociaal-economische leven in Limburg’. In die geest werd een brede samenstelling van het bestuur nagestreefd, waarin vertegenwoordigers van tal van instellingen en koepelorganisaties zitting hadden. Een achterliggende gedachte was dat het Centrum via dit netwerk ‘zou voldoen aan een doelgerichte verzameling en bestudering van de sociale en economische problemen, die deze vertegenwoordigers het meest urgent achten’. Bij de oprichting bestond het dagelijks bestuur uit zes leden en het algemeen bestuur uit zestien leden.⁷

Het idealiseren van de katholieke harmonie betekende niet dat het SHCL niet-katholieke organisaties en personen principieel buitensloot. Sterker, Frans Feron (1896-1958), vicaris-generaal van het bisdom Roermond, en ook Remigius Dieteren waren van oordeel dat het centrum een openbare en neutrale instelling moest zijn.⁸ Dat was ook de wens van de Provincie, de subsidieverlener.⁹ Archieven

6 Over sociografie en haar positie ten opzichte van sociologie en sociale geschiedenis zie Philips, ‘Sociale geschiedenis en sociologie’, 26-28. Vgl. Bloemen, *Perspectief van Limburgs sociale geschiedbeoefening*, 2.

7 Philips, ‘Retrospectie en toekomstverwachting’, 209-214, 220-224; Dieteren, *Het Sociaal Historisch Centrum op de tweesprong*, 14. De citaten zijn van Philips, ‘Retrospectie en toekomstverwachting’, 209.

8 Raedts, Dieteren en Philips, ‘Sociaal Historisch Centrum voor Limburg 1950-1960’, 206; Rutten, ‘Vijftig jaar Sociaal Historisch Centrum voor Limburg’, 14; interview met Remigius Dieteren in het *Limburgs Dagblad*, 30 januari 1980.

9 *Limburgsch Dagblad*, 18 januari 1950.

van ‘andersdenkenden’ verdienden het evenzeer te worden bewaard en bestudeerd. Het bestuur van het SHCL was vanzelfsprekend van katholieke snit, maar ook twee personen uit de ‘niet-Rooms-Katholieke bevolkingsgroep’ hadden er zitting in.¹⁰

Vijflocaties en vijf directeuren

Het Sociaal Archief Limburg was ondergebracht in het bondsgebouw van de KAB aan de Stationsstraat in Heerlen, maar voor het SHCL werd bewust gekozen voor Maastricht als plaats van vestiging, onder meer vanwege de aanwezigheid aldaar van provinciale instellingen en de nabijheid van andere instituten met belangrijke collecties, zoals het Rijksarchief en de Stadsbibliotheek. Enkele vertrekken van het Emile de Stuershuis van de KAB aan de Kruisherengang werden het SHCL ter beschikking gesteld. In 1952 volgde een verhuizing naar Kapoenstraat 19b. De beperkte ruimte in de eerste twee gebouwen stond de realisering van een grote wens, een studiezaal, in de weg. Ook het voornemen om in aanpalende panden in de Kapoenstraat het Stadsarchief en -Bibliotheek en de Openbare Leeszaal en Bibliotheek – en aanvankelijk ook nog het Limburgs Geschied- en Oudheidkundig Genootschap (LGOG) – onder te brengen om op die manier een historisch knooppunt te realiseren, kwam niet van de grond. Provincie en Gemeente stonden positief tegenover het idee, maar een besluit tot uitvoering ervan werd niet genomen. In 1962 werd het pand Onze-Lieve-Vrouweplein 4 betrokken. In 1974 werd de voormalige school van de Zusters van het Arme Kind Jezus aan de Boschstraat 73 het nieuwe adres. Een deel van de archieven kon in 1984 worden ondergebracht in de op een steenworp afstand gelegen Sint-Andrieskapel (Achter de Barakken). De huidige locatie, Sint Pieterstraat 7 (waar het Regionaal Historisch Centrum Limburg reeds was gevestigd) werd in 2008 betrokken.

Bij de oprichting van het SHCL was er wel een bestuur, onder voorzitterschap van Kees Raedts, hoofdingenieur (en later directeur) van de Oranje-Nassaumijnen, maar een directiehoofd was nog niet benoemd.¹¹ Remigius Dieteren nam die functie tijdelijk waar. Hij ambieerde de directeursfunctie niet, want dit beschouwde hij niet als een priesterlijke taak. Een directeur werd

10 In 1952 werd het algemeen bestuur uitgebreid met de leden E.G. Courrech Staal (zie EAN_0891) uit Maastricht en A. Thiadens uit Heerlen. In tegenstelling tot de andere bestuursleden vertegenwoordigden zij geen specifieke organisatie (zie Raedts, Dieteren en Philips, ‘Sociaal Historisch Centrum voor Limburg 1950-1960’, 220). Voor de volledigheid: de voorzitter en vicevoorzitter van het dagelijks bestuur (Kees Raedts en Gerard Panhuysen) vertegenwoordigden niet hun werkgever.

11 Over Raedts zie DOC_0009, EAN_0563 en pag. 224-227.

gevonden in de persoon van Jan Cornips (1921-1987), afgestudeerd aan de Katholieke Economische Hogeschool Tilburg. Hij werd op 1 juli 1950 aangesteld.¹² Dieteren bleef als vrijwillig onderzoeker, bibliothecaris (1971-1980), adviseur en bestuurlijk secretaris (tot 1988) nauw bij het SHCL betrokken. In 1954 werd Cornips opgevolgd door Rudolf Philips (1925-2018).¹³ Na Philips werd de directie gevoerd door Hans Jansen (1937-2019) en Ad Knotter (*1952), respectievelijk van 1979 tot 1998 en van 1998 tot 2018.¹⁴ Tegenwoordig is Nico Randerad (*1962) de directeur.

De constructie van het SHCL

Als we het SHCL als een huis visualiseren, dan kan de bouw ervan in vier periodes worden ingedeeld: een funderingsfase (1946-1949), een bouwfase (1950-1961), een afwerkfase (1962-1975) en een inrichtingsfase (na 1976). De jaren 1946-1949 beslaan de periode van het Sociaal Archief Limburg, dat we als het fundament van het SHCL mogen beschouwen. In de jaren 1950-1961 kwam bij wijze van spreken de ruwbouw gereed. Het eerste decennium van het SHCL is wel omschreven als een tijd van pionieren en experimenteren.¹⁵ In de jaren 1962-1975 werd het huis afgebouwd: het Centrum kreeg een herkenbaar gezicht als regionaal historisch instituut. Met de vestiging van een universiteit in Maastricht in 1976 kreeg de ambitie van het SHCL als wetenschappelijke instelling verder gestalte. Om in beeldspraak te blijven: het huis werd deel van de 'universitaire wijk' van Maastricht.

Het virtuele huis bestaat uit drie bouwlagen. In elke laag wordt een ander soort werkzaamheden verricht. In het ondergrondse depot (niet alleen denkbeeldig maar ook in de realiteit) worden de collecties (archieven, documentatie en bibliotheek) beheerd. Boven de ingang op de 'begane grond' staat 'welkom' geschreven. Op dit niveau staat publieksbereik als doel centraal. Laagdrempeligheid is daarbij het leidende principe. Op de verdieping, in wat hogere, academische sferen maar niet losgezongen van de werkelijkheid, wordt naarstig onderzoek gedaan. Aan al deze werkzaamheden (collectiebeheer, publieksbereik, onderzoek) heeft het SHCL gedurende zijn gehele bestaan waarde gehecht, maar niet in elke periode werd evenveel in elke verdieping geïnvesteerd.

¹² Over Cornips zie EAN_0114.

¹³ Over Philips zie EAN_0128 (etc.) en pag. 250-252.

¹⁴ Over Jansen zie EAN_0695.

¹⁵ Dieteren, *Het Sociaal Historisch Centrum voor Limburg op de tweesprong*, 9; Bloemen, *Perspectief van Limburgs sociale geschiedbeoefening*, 4. Vgl. afb. 7.

De prijs van soberheid (1950-1961)

Toen ruim tien jaar geleden de plannen tot oprichting van het Sociaal Historisch Centrum werden gerealiseerd, stond als leidraad voor de toekomst voorop, dat het Centrum in de provincie een goodwill zou moeten kweken voor de zelfstandige waarde van de sociale geschiedbeoefening, niet als een liefhebberij zonder reële betekenis, maar als een waardevolle verrijking voor de cultuur van dit gewest, als een blijk van respect en piëteit ten opzichte van vroegere generaties en bovendien als een onmisbare bron van kennis voor het heden, voor de thans levenden, die de erfenis moeten voortzetten in eigentijdse vormen.

Voorzitter Kees Raedts, secretaris Remigius Dieteren en directeur Rudolf Philips in 'Sociaal Historisch Centrum voor Limburg 1950-1960'.¹⁶

Geheel in lijn met zijn doelstelling zag (en ziet) het SHCL zich als een dienstverlenende organisatie. Het principe van dienstbaarheid aan de gemeenschap werd in de beginfase gekoppeld aan een pecuniaire benauwdheid. Iedere cent werd vier keer omgedraaid voor hij werd uitgegeven. Zeker, de middelen waren beperkt, maar het lijkt er haast op of er een sport van werd gemaakt om, wellicht ingegeven door de franciscaanse vorming van Remigius Dieteren, zo weinig mogelijk geld uit te geven. Het was alles soberheid wat de klok sloeg. De kantoorinrichting hing van afdankertjes aan elkaar. Het bureau was van een 'monastieke eenvoud'.¹⁷ Ook voor de uitvoering van de werkzaamheden was nauwelijks geld. Alleen de directeur stond op de loonlijst. Vanuit de Dienst voor Sociale Zaken van de Gemeente Maastricht konden werkloze 'hoofdarbeiders' worden ingezet (in 1955 gemiddeld twaalf personen).

De beperkte financiële armslag stond de benoeming van een professionele archivaris in de weg. Een dergelijke kracht had zich om te beginnen kunnen inzetten voor een ruimere acquisitie van particuliere archieven, de eerste statutaire taak van het SHCL. Ook al is daarmee vrijwel geen geld gemoeid (archieven worden geschonken of in bruikleen gegeven en niet gekocht), het verkrijgen van een archief is vaak niet eenvoudig en vergt doorgaans de nodige inspanning. En een verantwoord beheer kost wél geld.

In 1960 beschikte het SHCL over slechts één bedrijfsarchief. Voorzitter Raedts, secretaris Dieteren en directeur Philips schreven dat jaar in hun terugblik op de

¹⁶ Raedts, Dieteren en Philips, 'Sociaal Historisch Centrum voor Limburg 1950-1960', 269.

¹⁷ *Ibidem*, 216-217; Rutten, 'Vijftig jaar Sociaal Historisch Centrum voor Limburg', 12.

eerste jaren van het SHCL dat het opsporen van particuliere archieven een verre van gemakkelijke taak was gebleken en dat een systematische aanpak daarvan moest beginnen met een inventarisatie van 'wat er op het ogenblik aan ondernemingen enz. bestaat en tevens wat er vroeger bestaan heeft. Dit laatste is zeer tijdrovend en gecompliceerd, doch wil men niet te laat zijn en datgene opsporen wat aan archieven en bescheiden iedere dag verloren dreigt te gaan, dan zal onmiddellijk het spuurwerk dienen te beginnen'. Het verwondert daarom niet dat de vraag die men zich stelde, wat het SHCL 'in de afgelopen tien jaar heeft kunnen doen ter verwezenlijking van zijn doelstelling inzake het verzamelen en ordenen van archieven', werd beantwoord met 'weinig'. De oorzaak daarvan was volgens de drie schrijvers 'te zoeken in een ongelukkig samenspel van omstandigheden, liggend buiten de wil van het bestuur'. Een archivaris werd node gemist. Men sprak de intentie uit om inhoud te geven aan de voornaamste taak van het SHCL (en daarmee aan zijn bestaansgrond), namelijk het verzamelen en ordenen van archieven, 'zodra de mogelijkheid en de middelen daartoe aanwezig kunnen worden geacht'.¹⁸ Uit deze woorden sprak weinig daadkracht.

Wat was de eerste tien jaar aan archieven binnengehaald? Op 1 januari 1960 ging het, naast dat ene bedrijfsarchief (van de opgeheven Textielfabriek Croon te Vaals¹⁹), om dertien persoonsarchieven, archieven van zes vak- en standsorganisaties, van twee sociëteiten, van twee studentenverenigingen en veertig archieven van diverse organisaties, instellingen en verenigingen.²⁰ De totale omvang destijds schatte archivaris Theo Huijs in 1974 op vijftig strekkende meter.²¹

Op de 'verdieping' collectiebeheer werd ook gewerkt aan de uitbouw van een bibliotheek en aan de vorming van een verzameling documentatie. Bij een beperkt budget was de realisering van een bibliotheek vrijwel geheel afhankelijk van schenkingen. Dankzij de overname van de boekerij van het Sociaal Archief Limburg en schenkingen van Remigius Dieteren en van de erven van politicus Henri Hermans, beschikte het SHCL op 31 december 1950 reeds over 4.468 nummers

18 Raedts, Dieteren en Philips, 'Sociaal Historisch Centrum voor Limburg 1950-1960', 239-241. De auteurs meenden dat 'de bereidheid om [particuliere] archieven over te dragen (...) wellicht ook minder groot [is]'. Theo Huijs, stelde, onder verwijzing naar Raedts c.s., dat 'bij de acquisitie van particuliere archieven heel wat moeilijkheden overwonnen moesten worden, waarvan de psychologische moeilijkheden niet de geringste waren' [Th.P.M. Huijs (red.), 'Overzicht van de inhoud van de archiefbewaarplaats van het Sociaal Historisch Centrum voor Limburg', *Studies over de sociaal-economische geschiedenis van Limburg / Jaarboek van het Sociaal Historisch Centrum voor Limburg* 19 (1974) 45-202, aldaar 55].

19 Zie EAN_0629.

20 Raedts, Dieteren en Philips, 'Sociaal Historisch Centrum voor Limburg 1950-1960', 241-246.

21 Huijs, 'Overzicht van de inhoud van de archiefbewaarplaats', 55.

(6.500 delen). Tien jaar later was de collectie, mede dankzij schenkingen door jaarlijks 140 tot 160 personen en instellingen, gegroeid tot 13.000 nummers (16.000 delen) en een duizendtal tijdschriften en statistische uitgaven.²² In vergelijking met de acquisitie van archieven was dit een voorspoedige ontwikkeling, maar, mede door het gebrek aan middelen, kwam er toch geen bibliotheek tot stand die toegerust was op een professionele ondersteuning van het onderzoek dat het SHCL of bezoekers wilden uitvoeren.

Een belangrijke aanvulling op de (nog) gebrekkige bibliotheek was in de beginjaren de documentatieafdeling, want als je niet zelf alle relevante boeken in huis kunt hebben of je de abonnementen op tijdschriften kunt permitteren, is een summiere beschrijving van de literatuur die in de eigen collectie ontbreekt maar wel elders raadpleegbaar is, des te belangrijker. Onder documenteren viel ook het uitknippen, bewaren en kort beschrijven van krantenartikelen en het verzamelen van overige op papier vastgelegde informatie van of over een bepaalde instelling of persoon. Al deze informatie werd vastgelegd op kaartjes, fiches, die in ladekasten werden bewaard en die via registers (alfabetisch, per thema, per gemeente) toegankelijk waren. In 1960 ging het reeds om 20.000 berichten uit dag- en weekbladen en tijdschriftartikelen. Als uitvloeisel van de actuele kranten- en tijdschriften-documentatie begon het SHCL in 1956 met een veertiendaagse uitgave met een selectie van de meest relevante feiten en gebeurtenissen op sociaal en economisch vlak. Deze *Spiegel van Limburg* (afb. 4) verscheen tot 1962. Het SHCL is tot in de jaren 1990 met dit soort documentatie doorgegaan, maar met de mogelijkheden die het internet biedt (bijvoorbeeld de historische krantensite *Delpher*) heeft dit werk weinig zin meer. Ook andere gedrukte informatie, zoals jaarverslagen en brochures, werd (en wordt) gedocumenteerd. Veel van deze documentatie, die trouwens ook vaak in de archieven te vinden is, is later als 'grijze literatuur' opgenomen in de bibliotheekcollectie.

Tevens werd onder documentatie het vastleggen van onderzoeksgegevens verstaan, bijvoorbeeld van door Remigius Dieteren en de directeuren Philips en Jansen uitgevoerde studies. Documentatie was dus een nogal hybride begrip.²³

De eerste documentaire opdracht, nog in de tijd van het Sociaal Archief Limburg, was het verzamelen van materiaal met betrekking tot Henri Poels. Diens archief was voor een groot deel door hemzelf bij een verhuizing in 1939 opgeruimd en

22 Raedts, Dieteren en Philips, 'Sociaal Historisch Centrum voor Limburg 1950-1960', 246-250' Kornips (Cornips), 'Het Sociaal Historisch Centrum voor Limburg', 82. Over Hermans zie EAN_0675.

23 Philips, 'Retrospectie en toekomstverwachting', 11-12. Vgl. Raedts, Dieteren en Philips, 'Sociaal Historisch Centrum voor Limburg 1950-1960', 254-255, 270.

Afb. 4: Tussen 1956 en 1962 bracht het SHCL als offsetdruk elke twee weken de Spiegel van Limburg uit, een overzicht van de belangrijkste gebeurtenissen op sociaaleconomisch vlak van de voorbije periode.

in de meidagen van 1940 bewust vernietigd. De bezetter heeft later nog papieren van Poels verbrand en zijn bibliotheek geroofd en te gelde gemaakt.²⁴ Het Sociaal Archief Limburg had in de krant (*Limburgsch Dagblad*, 28 november 1947) nieuwe eigenaren van Poels' boeken opgeroepen de werken terug te bezorgen, maar dat lijkt weinig te hebben opgeleverd. Het aangelegde documentatiemateriaal, niet toevallig voorzien van het codenummer DOC-0001, diende als basis voor het proefschrift van Joseph Colson, bestuurslid van het SHCL, dat in 1955 in boekvorm werd uitgegeven. Andere lage DOC-nummers betreffen onder meer sociografische gegevens ten behoeve van demografisch en criminaliteitsonderzoek, voor een deel gekwantificeerd in tabelvorm.

Met deze meer wetenschappelijke kant van de documentatieafdeling betreden we de 'onderzoeksverdieping'. Het SHCL deed op eigen initiatief onderzoek, maar ook in opdracht van bijvoorbeeld gemeentebesturen of maatschappelijke instellingen. Deze opdrachten genereerden bescheiden inkomsten. Een deel van de onderzoeken mondde uit in een publicatie. Over de jaren 1951-1961 betreft het 31 boeken en artikelen. Het gros ervan is geschreven door Remigius Dieteren, de directeurs Jan Cornips en Rudolf Philips en assistent J. Wachelder.²⁵ Het onderzoek in de beginjaren van het SHCL was divers van aard. Uiteraard werden, al dan niet in opdracht, historische studies uitgevoerd. Deze konden de geschiedenis van een instelling betreffen, bijvoorbeeld het Heerlense St.-Jozefziekenhuis, of zich richten op een specifiek onderwerp, zoals de krankzinnigenzorg in Maastricht. Daarnaast werd,

24 J. Colson, *Poels* (Roermond 1955) 6-7.

25 Dieteren, *Het Sociaal Historisch Centrum voor Limburg op de tweesprong*, (bijlage); Bloemen, *Perspectief van Limburgs sociale geschiedbeoefening*, 10-11; Philips, 'Retrospectie en toekomstperspectief', 36-38 (en verder, tot en met 1974: 39-43); vgl. Raedts, Dieteren en Philips, 'Sociaal Historisch Centrum voor Limburg 1950-1960', 256-258, 265-267.

Vijf jaar sociaal-historische
arbeid in Limburg
Ook van zedelijke en culturele waarde

5 JAAR SOC. HIST. CENTRUM
Prof. Verberne: traditie
behoeft verzorging
*Soc. geschiedenis niet te scheiden
van de gewone en de politieke*

„Historie dienstbaar aan
de levende mens”
*Eerste lustrum Sociaal-Historisch
Centrum voor Limburg*

Afb. 5: Op 9 oktober 1954 berichtten *De Maasbode* (linksboven), *De Tijd* (rechtsboven; met een citaat van professor Verberne in de kop) en het *Limburgsch Dagblad* over het daags tevoren gehouden symposium van het SHCL. De koppen vatten de filosofie van het Centrum in die dagen aardig samen.

vanuit historisch perspectief, ook sociografisch en demografisch onderzoek gedaan. Afgaande op de titels van de publicaties lijkt maar in beperkte mate gebruik te zijn gemaakt van de eigen archiefcollectie, die zoals we zagen in die tijd ook nog mager was.

Naast het zelfstandig uitvoeren van onderzoek zag (en ziet) het SHCL het als een taak om ondersteuning te verlenen aan studenten bij dergelijk werk. Behalve universiteitsstudenten, overwegend uit Nijmegen en Tilburg, wisten in de beginjaren leerlingen van de RK School voor Maatschappelijk Werk (later Katholieke Sociale Academie) in Sittard de weg naar het SHCL te vinden.²⁶ De diverse onderzoeken resulteerden in een reeks scripties. De bibliotheek van het SHCL heeft ruim driehonderd ervan in haar collectie. Ook andere onderzoekers werden ondersteund. Hun studies dienden vaak een publicatie.²⁷

Al met al timmerde het SHCL in de beginjaren aardig aan de weg. Dankzij contacten met tal van bestuurlijke instellingen, maatschappelijke organisaties, culturele verenigingen, het onderwijs, de mijnindustrie en het bedrijfsleven hield het SHCL voeling met zijn omgeving. Niet alleen in de samenstelling van het bestuur blijkt dat het SHCL van meet af aan over een goed netwerk beschikte, dit beeld komt ook naar voren uit de jaarlijkse lijsten van schenkers en begunstigers. In 1955 bijvoorbeeld werd door 142 personen, bedrijven en instellingen een schenking gedaan (bedoeld zijn waarschijnlijk archieven en boeken) en waren er 74 'begunstigers en donateurs', personen en organisaties die een financiële ondersteuning boden.²⁸

26 Over de KSA en haar voorganger zie EAN_0717 en pag. 179-181.

27 *Ibidem*, 258-259, geven een overzicht van deze publicaties over de eerste tien jaar.

28 'Jaarverslag 1955', in: *Jaarboek 1955*, 53-72, aldaar 64-68, 71-72.

Afb. 6: In 'De Stuers' was bij gelegenheid van het symposium ook een tentoonstelling ingericht, die volgens De Gazet van Limburg 'in maquettes, statistieken en grafische voorstellingen de verschillende sectoren van het werkdomein van het Sociaal Historisch Centrum belichtte'. Palmboompjes fleurden de boel een beetje op.

De contacten met de professionele buitenwereld waren goed, maar of het SHCL ook het 'grote publiek' bereikte is de vraag. Er verscheen wel eens een krantenberichtje, maar 'de gewone man en vrouw' zullen niet bekend zijn geweest met het instituut. Met de viering van het eerste lustrum trad het Centrum wat meer naar buiten. Op 8 oktober 1954 werd in het De Stuersgebouw een symposium gehouden, met prominente gasten en hoogleraar sociale en economische geschiedenis Louis Verberne als eminente spreker. De bijeenkomst leverde enige publiciteit op, ook buiten de provinciegrenzen (afb. 5). Bij die gelegenheid was ook een kleine tentoonstelling ingericht, maar veel meer dan een uitstalling van een stapel ordners en archiefdozen was het niet (afb. 6).²⁹ 'Vanaf het allereerste begin heeft het de initiatiefnemers steeds als ideaal voor ogen gestaan het Centrum te doen uitgroeien, tot een instelling die gedragen zou worden door de gehele samenleving', schreef Remigius Dieteren in 1962.

29 Raedts, Dieteren en Philips, 'Sociaal Historisch Centrum voor Limburg 1950-1960', 226-227.

'Men streefde er naar, dat er bij de Limburgse bevolking een diepe belangstelling zou groeien voor alles wat betrekking heeft op de eigen gewestelijke sociale geschiedenis'.³⁰ Het SHCL zag voor zichzelf een educatieve taak weggelegd. Het zelfbewustzijn van de Limburgse bevolking kon worden opgekrikt door haar te informeren over de totstandkoming van het katholieke sociale bouwwerk in het recente verleden. In dit licht moet ook de uitgave van de reeds genoemde biografie van Henri Poels worden gezien. Ook zag het SHCL veel in het schrijven van gedenkboeken. De opdracht daartoe werd doorgaans verstrekt door een jubilerend bedrijf of instelling. Naar eigen zeggen moest de wetenschappelijke onafhankelijkheid van het SHCL hierbij worden gewaarborgd.

'Publieksbereik' liep in de eerste plaats langs de weg van educatie en bestond voornamelijk uit het verzorgen van publicaties. In de jaren 1950 waren de communicatiemiddelen beperkt tot kranten, tijdschriften en de radio, en was het onderhouden van *public relations* nog nauwelijks aan de orde. Het is vermeldenswaard dat het SHCL destijds een rubriek voor de Regionale Omroep Zuid (ROZ) heeft verzorgd.³¹ Ook werden spreekbeurten gehouden, maar veel waren het er niet: een zevental in de eerste tien jaar.³²

Met de aanstelling in 1954 van Rudolf Philips als directeur werd een koerswijziging ingezet en kreeg het SHCL meer profiel. Net als zijn voorganger Jan Cornips had Philips sociale economie aan de Katholieke Economische Hogeschool te Tilburg gestudeerd. Er werd contact gelegd met het Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis (IISG) in Amsterdam (opgericht in 1935) en het Nederlands Economisch Historisch Archief (NEHA) in Den Haag (opgericht in 1914), die als zusterorganisaties van het SHCL kunnen worden beschouwd. Een jaar na de benoeming van Philips verscheen het eerste *Jaarboek*. Hierin verschenen artikelen en het jaarverslag, waarin het SHCL verantwoording van zijn activiteiten aflegde. Het jaarboek werd gezien als een middel 'ter versterking van de band, die ons bindt aan al degenen die ons steunen, zowel moreel als materieel', aldus voorzitter Raedts in het voorwoord. Deze vrienden kregen het jaarboek geschonken. Maar de uitgave kan tevens gezien worden als een middel om de bekendheid van het instituut in de samenleving te vergroten. Mensen konden zich abonneren of het jaarboek uit een school- of openbare bibliotheek lenen.

Sinds de vierde editie van 1958/1959 draagt het jaarboek (tevens) de titel *Studies over de sociaal-economische geschiedenis van Limburg*. Deze aanpassing tekent een

30 Dieteren, *Het Sociaal Historisch Centrum voor Limburg op de tweesprong*, 4, 14.

31 Philips, 'Retrospectief en toekomstperspectief', 13.

32 Raedts, Dieteren en Philips, 'Sociaal Historisch Centrum voor Limburg 1950-1960', 224-225.

verschuiving van een 'historisch-sociografische methode naar een zeer structureel gerichte vorm van onderzoek op het terrein van de sociale en economische geschiedenis', zoals Philips het in 1974 formuleerde.³³ Aan het einde van de jaren 1950 hield het SHCL zich feitelijk niet meer bezig met sociografisch onderzoek, de tak van sociale wetenschap die door Remigius Dieteren werd gepropageerd als middel om actuele sociale problemen te bestuderen en waarvoor hij (aanvankelijk) een taak voor het SHCL zag weggelegd. Het onderzoek naar de regionale en lokale sociale problematiek werd inmiddels meer door koepelorganisaties als het Provinciaal Opbouworgaan Limburg (POL) uitgevoerd, waarin Dieteren, die in 1954 was benoemd tot directeur van de Stichting Bijzondere Sociale Zorg Limburg, zitting had.³⁴ Aanvankelijk verleende het SHCL nog medewerking aan dergelijk extern onderzoek, maar deze betrokkenheid werd steeds minder. Dit had natuurlijk ook consequenties voor de sociografische documentatie van het instituut.

De titel *Studies over de sociaal-economische geschiedenis van Limburg* onderstreept een regionale opzet van het onderzoek. De provinciale insteek werd eerst nog als een beperkende factor gezien. Philips memoreerde in 1974 dat 'voor velen het regionaal karakter van het Centrum een struikelblok in de waardering bleef, omdat de vrees bestond dat de probleemstelling en werkwijze niet wetenschappelijk zou zijn gericht, omdat veel onderzoeken in opdracht van verschillende instanties werden uitgevoerd'. En hierin school volgens hem een kern van waarheid, omdat 'de vraagstelling soms meer door de actuele praktijk was ingegeven dan door thema's die op grond van de stand van de wetenschap werden gesteld'. Maar Philips zag in de regionale opzet ook een pluspunt, want 'een klein onderzoeksterrein is makkelijker en concreter te bestuderen en bovendien leent een gebied als Limburg zich uitstekend voor een vergelijkende methode, omdat verschillend geaarde cultuurstromingen en sociaal-economische verschijnselen hier en in confrontatie met elkaar zijn te bestuderen'. Dit verklaart ook de interesse bij het SHCL voor de bestudering van Limburg binnen de historische context van het nabije buitenland. De sterke oriëntatie op de sociaaleconomische geschiedenis zag Philips als een 'onvermijdelijke noodzaak van specialisatie'. Echter, door de regio te zien als de 'grondslag voor een sociaal systeem' bood de regionale benadering juist goede kansen om het strikt sociaaleconomische onderzoek te overstijgen en een tegenwicht te bieden aan de 'verregaande specialisatie binnen de historische wetenschap'.³⁵

33 Philips, 'Retrospectie en toekomstperspectief', 18-19.

34 'Jaarverslag 1955', 54. Over Bijzondere Sociale Zorg Limburg zie EAN_0522 en pag. 155-157.

35 Philips, 'Retrospectie en toekomstperspectief', 14-15, 18-19, 27-35; vgl. *idem*, 'Sociale geschiedenis en sociologie', 44.

Met name in die regionale en interregionale benadering onderscheidde het SHCL zich volgens Philips van het historisch onderzoek aan de universiteiten.

In de beginjaren ging de aandacht dus minder uit naar de culturele kant van de sociale geschiedenis. Dit was niet alleen een 'noodzakelijke specialisatie' maar had ook een ideologische reden. Willibrord Rutten wees er in zijn overzicht van 50 jaar SHCL ('Hoofddlijnen en keerpunten') op dat het accent in de beginfase sterk gericht was op de actoren die van belang waren geweest voor de recente sociaal-economische ontwikkeling van Limburg. De cultuurhistorische en identiteitsvormende en -versterkende dimensie ontbrak. Dit was ideologisch gemotiveerd, omdat 'Limburgs eigen' de sociale modernisering in de weg zou staan. Zowel pater Remigius als zijn voorbeeld Henri Poels, nochtans Limburgers in hart en nieren, beschouwden de aandacht voor zulke volkskarakterologische bijzonderheden als navelstaarderij die de integratie van (het katholieke) Limburg binnen de moderne Nederlandse natiestaat geen goed deed.³⁶

Met de *Studies over de sociaal-economische geschiedenis van Limburg* verkreeg het SHCL een zekere positie binnen de universitaire wereld. In 1962 waren er inmiddels elf hoogleraren sociale geschiedenis aangesteld.³⁷ De samenwerking van het Centrum met de ('Tilburgs-Nijmeegse') redactie van de door hoogleraar Harry van den Eerenbeemt (Hogeschool Tilburg) in 1956 gestarte reeks *Bijdragen tot de sociaal-economische geschiedenis van het Zuiden van Nederland*, waarvan Remigius Dieteren in 1962 nog hoge verwachtingen had, kwam niet uit de verf, misschien ook wel door een toenemende oriëntatie van de serie op Noord-Brabant.³⁸ Hier stond tegenover dat in 1964, naast de *Studies*, een andere 'Limburgse' historiografische reeks van gewicht het licht zag, toen de handelseditie van Mathieu Spiertz over Maastricht in het laatste kwart van de achttiende eeuw als eerste uitgave verscheen in de reeks *Maaslandse Monografieën*, een gezamenlijk initiatief van het SHCL en het LGOG. Voorheen was er weinig contact met deze historische vereniging geweest. De publicaties betreffen vaak de handelseditie van een proefschrift over de Limburgse geschiedenis. In 2020 werd de 85-ste uitgave gepresenteerd.³⁹

Door de sterkere profilering van het SHCL als wetenschappelijk historisch instituut was die andere oorspronkelijke taak, het aandragen van kennis over actuele sociale vraagstukken (de 'sociale pijler' van het instituut), verwaterd, maar op een abstracter niveau bleef het SHCL van betekenis voor de eigentijdse samenleving.

36 Rutten, 'Vijftig jaar Sociaal Historisch Centrum voor Limburg', 14-15.

37 Dieteren, *Het Sociaal Historisch Centrum voor Limburg op de tweesprong*, 1.

38 *Ibidem*, 5; 'Jaarverslag 1962', 164.

39 Over de Stichting Maaslandse Monografieën zie EAN_1164.

In de ogen van Philips gaf geschiedenis ons namelijk ‘de sleutel de samenleving te verstaan, zowel in zijn continue ontwikkelingsgang met haar taaiheid van structuren en gedragspatronen, als in haar relativiteit, d.w.z. in haar aanpassingskracht en soepelheid om op spanningen en conflicten te reageren’.⁴⁰

Het accent mocht dan liggen op de sociaaleconomische geschiedenis, die werd wel nadrukkelijk gezien als een facet van de bredere sociale (en culturele) geschiedenis. In 1960 hadden directeur Philips, secretaris Dieteren en voorzitter Raedts in hun terugblik op het eerste decennium van het SHCL geformuleerd wat sociale geschiedenis inhoudt. Die werd niet, wat vaak werd gedacht, enkel ‘door de arbeidersklasse gevormd, maar eveneens door andere groeperingen in de samenleving ..., waarbij de belangstelling bijzonder uitgaat naar de samenhang tussen economische en sociale structuur; verschijnselen als industrialisatie, beroepsstructuur en werkgelegenheid, aard en samenstelling van de bevolking, woningbouw en volkshuisvesting, verhouding stad en platteland, onderwijs en vrije-tijdsbesteding, mogen alle als karakteristiek thema’s van de sociale geschiedenis beschouwd worden’.⁴¹ Hiermee werd aangeduid hoe breed het onderzoeksterrein was (en is) waarop het SHCL licht wilde werpen. Deze visie is van groot belang omdat die tevens aangeeft welk soort archieven voor het SHCL van belang worden geacht, namelijk in principe zo ongeveer alle particuliere archieven. In zijn rede tijdens de jaarvergadering van het SHCL op 22 februari 1952 had de rijksarchivaris in Limburg, Gerard Panhuysen, al het belang van particuliere archieven voor de geschiedschrijving onderstreept en de bijzondere positie van het Centrum in het nationale archieflandschap als bewaarplaats van dergelijke archieven geprezen.⁴² Het waren oprechte woorden, want Panhuysen was vanaf het begin tot 1972 vicevoorzitter van het SHCL-bestuur.

Raedts, Dieteren en Philips brachten in hun omschrijving van het begrip sociale geschiedenis geen historische begrenzing aan, want geschiedenis bestrijkt per definitie heel het verleden (van de mensheid). In de onderzoekspraktijk van het SHCL lag het accent, mede doordat het ‘eigen’ bronnenmateriaal van recente datum was, op de periode na circa 1850, de tijd van de door industrialisatie, mijnbouw en agrarische hervorming ingezette modernisering van Limburg. In de loop van de

40 Philips, ‘Retrospectie en toekomstverwachting’, 32; vgl. *idem*, ‘Sociale geschiedenis en sociologie’, 34; Bloemen, *Perspectief van Limburgs sociale geschiedbeoefening*, 2-4; Jansen, ‘Bezigt zijn met geschiedenis’, 11-12, 23.

41 Raedts, Dieteren en Philips, ‘Sociaal Historisch Centrum voor Limburg 1950-1960’, 214-215. Vgl. Philips, ‘Sociale geschiedenis en sociologie’; *idem*, ‘Retrospectie en toekomstverwachting’, 14.

42 G.W.A. Panhuysen, ‘De taak van het Sociaal Historisch Centrum als verzamel- en bewaarplaats van archieven’ [rede uitgesproken op de jaarvergadering van het SHCL in 1952], *Studies over de sociaaleconomische geschiedenis van Limburg / Jaarboek van het Sociaal Historisch Centrum voor Limburg* 8 (1963) 9-26.

jaren werden nochtans ook onderwerpen bestudeerd die verder teruggingen in de tijd, zoals de premoderne ontwikkeling van de landbouw en de proto-industriële textielindustrie. Het SHCL beschikt over deze onderwerpen weinig archivalia, maar de onderzoekers, onder anderen de directeuren Philips en Jansen, hebben wel veel gegevens uit de literatuur en uit andere archiefbewaarplaatsen verzameld, die vervolgens als documentatie door het SHCL worden bewaard, en daarmee voor verdere studie beschikbaar zijn.

Deel van een veranderende samenleving (1962-1975)

Begin jaren 1960 had het SHCL zijn koers bepaald. De taak van het instituut was enerzijds het verzamelen, ordenen en beheren van voor de sociale geschiedenis van Limburg relevante particuliere archieven en het uitbouwen van een bibliotheek over dit onderwerp, en anderzijds het bestuderen van deze geschiedenis. Zoals we zagen kon aan de tweede taakstelling beter inhoud worden gegeven dan aan de eerste, alleen al vanwege het simpele feit dat er weinig archieven binnenkwamen. De toestroom zou in de jaren die volgden aanmerkelijk toenemen. Daar kunnen twee oorzaken voor worden aangewezen: economische herstructurering (mijnsluitingen, schaalvergroting), waardoor grotere en kleinere ondernemingen ter ziele gingen of fuseerden, en een, mede aan de ontzuiling gekoppelde, ‘secularisering’, professionalisering en schaalvergroting van de ‘zachte sector’ (onderwijs, sociale zorg en welzijn), waardoor instellingen, veelal op katholieke grondslag, opgingen in nieuwe, grotere organisaties.

In hun overzicht over de eerste tien jaar van het SHCL blikten voorzitter Raedts, directeur Philips en secretaris Dieteren met gepaste trots terug – er was in die jaren heel wat gepresteerd – maar ze waren ook wat droevig gestemd: er had nog veel meer kunnen worden bereikt als de middelen er waren geweest om de ambities waar te maken. Het schortte vooral aan de realisatie van de voornaamste doelstelling, het verwerven van archieven. De conclusie van het driemanschap luidde dat er voor het SHCL alleen een toekomst bestond als er een sterker fundament werd gelegd. Dit betekende in de eerste plaats meer geld (lees: subsidies) voor gekwalificeerd personeel en adequate huisvesting. Maar ook een verankering in de universitaire wereld werd cruciaal geacht. Er waren al goede contacten met de Katholieke Economische Hogeschool te Tilburg en de Katholieke Universiteit Nijmegen, maar belangrijker, ook voor de Limburgse samenleving als geheel, was misschien nog wel dat het SHCL een bouwsteen

kon zijn voor een toekomstige Limburgse universiteit: 'De blijvend actuele vraag – reeds rond 1920 opgeworpen (FH) – naar een eigen universiteit in deze randprovincie doet steeds meer de noodzaak aanvoelen van een concentratie van het aanwezige studiemateriaal en van een wetenschappelijke accommodatie, waartoe het Sociaal Historisch Centrum bij een volwaardige uitbouw zijn bijdrage kan leveren'.⁴³

Waarschijnlijk sorteerde deze aansporing weinig effect, want twee jaar later, in 1962, stelde Remigius Dieteren in een pamflet met de titel *Het Sociaal Historisch Centrum voor Limburg op de tweesprong* onomwonden vast dat zonder een ruimere begroting het SHCL zijn vleugels niet kon uitslaan en zijn ambitie als wetenschappelijk historisch instituut niet kon waarmaken. Vooral het aantrekken van gekwalificeerd, academisch geschoold personeel had prioriteit. Het geld moest van overheidswege (Rijk, Provincie, Gemeenten) worden verstrekt, ook al ging het wat de archieven betreft om documenten van particuliere herkomst. Het cruciale probleem was dat het SHCL er in zekere zin alleen voor stond, want in Limburg was geen universiteit. Als het Centrum in een academisch milieu zou zijn ingebed, zou er ook een betere en meer vanzelfsprekende financiële basis zijn, maar dit was nog een vrome wens. Die wens zag Dieteren, heel geraffineerd, juist als een argument voor ruimere financiering van het SHCL door Provincie en Gemeenten, want daarmee zou het signaal worden afgegeven dat zij de wetenschap waarderen en stimuleren, en dat signaal kon als argument voor de vestiging van een universiteit worden gebruikt!⁴⁴

De oproep van Dieteren, in hetzelfde jaar tevens verwoord door Carel Bloemen⁴⁵, pakte goed uit, want zowel het ministerie van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen – de Limburgse achtergrond van minister Jo Cals zal niet ten nadele hebben gewerkt – als de Provincie verhoogden de subsidie, en ook van de kant van diverse gemeentebesturen, bedrijven en instellingen groeide de financiële ondersteuning. In de memorie van toelichting op zijn begroting lichtte minister Cals toe dat het SHCL 'experimenteel heeft bewezen dat een eigen instituut voor de Limburgse sociale geschiedenis bestaansrecht heeft' (vgl. afb. 7).⁴⁶ Dankzij de verbeterde financiële positie was het SHCL niet langer afhankelijk van externe opdrachten, wat het beeld van een onafhankelijk wetenschappelijk instituut ten goede kwam. Het SHCL kon zich als een volwassen instituut profileren. Het gevoelen leefde sterk om de wetenschappelijke basis te verbreden.

43 Raedts, Dieteren en Philips, 'Sociaal Historisch Centrum voor Limburg 1950-19560', 272.

44 Dieteren, *Het Sociaal Historisch Centrum voor Limburg op de tweesprong*.

45 Bloemen, *Perspectief van Limburgs sociale geschiedbeoefening*.

46 Geciteerd door idem, 'Het Sociaal Historisch Centrum: een progressief instituut', *Limburgs Dagblad*, 3 oktober 1962.

Afb. 7: Op 28 september 1962 meldde het Limburgs Dagblad dat minister Cals bereid was de jaarlijkse Rijkssubsidie voor het SHCL aanzienlijk te verhogen. Het was een blijk van waardering, maar meer nog een stimulans om uit te groeien tot een professioneel instituut. Cals stelde de voorwaarde dat de Provincie minstens een even hoge subsidie zou verstrekken. Reeds op 16 juli hadden Provinciale Staten ingestemd met een voorstel van Gedeputeerde Staten om een derde van de exploitatiekosten van het SHCL voor zijn rekening te nemen, wat voor het jaar 1963 neerkwam op 25.000 gulden.

Het instituut had altijd contact gezocht met (semi-)wetenschappelijke instituten, zoals het Economisch Technologisch Instituut Limburg (ETIL), de Provinciale Planologische Dienst (PPD) in Limburg, het Rijksarchief in Limburg (RAL) in Maastricht, het Stadsarchief en -Bibliotheek van Maastricht, het IISG in Amsterdam en het NEHA in Den Haag. Met de laatste twee instituten werd onder meer documentatiemateriaal uitgewisseld.⁴⁷

'Het gemis van een universitair kader plaatste het Centrum in een isolement', zo stelde directeur Philips in zijn terugblik op de eerste 25 jaar van het bestaan.⁴⁸ Dat isolement 'kon alleen worden gekompenseerd door het zoeken van contacten met vakgenoten en instellingen in binnen- en buitenland'. In zijn ambitie om uit te groeien tot een wetenschappelijk onderzoeksinstituut kon het SHCL profiteren

47 'Jaarverslag 1955', 53-54. Over ETIL zie EAN_0605 en pag. 132-134; over PPD zie DOC_0095.

48 Philips, 'Retrospectie en toekomstverwachting', 14.

van het persoonlijke netwerk van de directeuren en de bestuursleden. Onder anderen de uit Tegelen afkomstige hoogleraar van de Landbouwhogeschool in Wageningen en lid van de Eerste kamer Theo Thurlings en de hoogleraren Louis Verberne (Nijmegen en Tilburg) en Harry van den Eerenbeemt (Tilburg) verstrekten adviezen aan het Centrum en hielden voordrachten tijdens de jaarlijkse openbare vergaderingen. Ondanks deze contacten behield het SHCL een positie in de marge van de wetenschappelijke wereld. De positie van SHCL was niet te vergelijken met die van een universitaire faculteit.

De verhuizing op 1 augustus 1962 van het SHCL naar het pand Onze Lieve Vrouweplein 4 betekende in velerlei opzicht een nieuwe start. De stap naar volwassenheid ging gepaard met de intentie om een archivaris en een historisch onderzoeker aan te stellen. Een archivaris was er voorheen slechts een aantal maanden geweest (in 1954-1955) en de opleiding van een medewerker was gestrand in goede bedoelingen. In 1963 werd G. Snakkers als archivaris aangesteld. Voorheen werkte hij voor de archiefdienst van de Staatsmijnen. Toen Snakkers bij het SHCL kwam, had het archief een lengte van 113 meter. In 1967 was er in vier jaar nog 37 meter bijgekomen. Toen pas 'konden de eerste pogingen worden ondernomen om enige ordening aan te brengen'.⁴⁹ Een afgestudeerd historicus werd gevonden in de persoon van Hans Jansen, de latere directeur. Hij trad op 1 januari 1964 in dienst, feitelijk als opvolger van assistent Wachelder. Na de benoeming van Hans Jansen tot directeur in 1979 werd Loek Kreukels aangesteld als hoofd onderzoek. Hij werd in 1985 opgevolgd door Willibrord Rutten, in wiens plaats in 2021 Joris Roosen is getreden.

Na de Tweede Wereldoorlog maakte de Westerse samenleving een ingrijpende economische en daarmee ook sociale transitie door. Het aandeel van de landbouw in de economie, zowel wat de bijdrage aan het bruto nationaal product als wat de werkgelegenheid betreft, nam gestaag af. Die laatste ontwikkeling ging gepaard met een proces van schaalvergroting en mechanisering van de bedrijfsvoering. De industrie bleef belangrijk, maar maakte schoksgewijs grote veranderingen door. Een deel van de productie verschoof naar lagelonenlanden. Overleven betekende innovatie, toepassing van moderne technieken en investeringen in de ontwikkeling van nieuwe producten. Deze veranderingen brachten ook een ander soort banen met zich mee. Deze algemene trend deed zich in Limburg, met name Zuid-Limburg, in versterkte mate voor door de sluiting van de mijnen. De (Zuid-) Limburgse economie was totaal verweven met deze sector en het abrupte einde

49 Ibidem, 23.

daarvan mag met recht een economische en sociale schok worden genoemd. Tegen deze achtergrond is het is niet verwonderlijk dat het aantal binnengekomen bedrijfsarchieven, die het SHCL aanvankelijk met moeite verwierf, rond 1970 sterk toenam.⁵⁰ Met name de collectie met betrekking tot de mijnindustrie is bepalend geweest voor de identiteit van het Centrum, zoals ook tot uiting kwam in een groot aantal artikelen en boeken over de Limburgse mijngeschiedenis, die dankzij het SHCL zijn verschenen.

De meest in het oog springende ontwikkeling, zeker qua werkgelegenheid, was de groei van de zakelijke en publieke dienstensector. De groei van de (semi-) overheidssector – ook het SHCL kan daartoe gerekend worden – vanaf de jaren 1960 viel samen met een toenemende 'secularisering' ervan. Veel (koepel)organisaties op het gebied van onderwijs, welzijn en sociale zorg, die vaak kort na de Tweede Oorlog waren opgericht, waren niet alleen in naam katholiek. Vaak werd van werknemers verwacht dat ze het katholieke geloof praktiseerden. Bij een deel ervan sprak dit vanzelf, want dat waren paters, broeders en nonnen die voor de klas stonden of zorg verleenden. In de jaren 1960 zien we dat veel organisaties in de publieke sector gaan fuseren en het katholieke kleed afleggen. Dat was zeker het geval als met een protestantse organisatie werd gefuseerd. Ook zette de trend door dat het aantal priesters en religieuzen binnen de organisaties afnam en het werk (onderwijs, zorg) in toenemende mate in lekenhanden kwam.

De trend van schaalvergroting is ook waarneembaar bij vak- en standsorganisaties. De (standsorganisatie) KAB bijvoorbeeld ging in 1964 op in het nieuwe Nederlands Katholiek Vakverbond (NKV).

De herstructurering van de industrie en de publieke sector (voor zover geen overheid) wierp de vraag op wat met de archieven van de opgeheven of gefuseerde bedrijven en instellingen moest gebeuren. Een particuliere archiefvormer of zijn rechtsopvolger heeft niet de wettelijke plicht archieven te bewaren (afgezien van de meest recente). Alleen als de historische waarde van een dergelijk archief wordt ingezien, voelt een particuliere partij de morele plicht om het materiaal over te dragen aan een historisch centrum als het SHCL. Het enige wat het SHCL kan doen is een archiefvormer ervan proberen te overtuigen zijn archief af te staan.

Sinds het einde van de jaren 1960 groeide de archiefcollectie van het SHCL gestaag. In 1972 bijvoorbeeld bedroeg de aanwinst 365 meter (vóór opschoning). Ongetwijfeld is het te danken aan het uitstekende netwerk waarover het SHCL reeds bij zijn oprichting beschikte, dat er zoveel particuliere archieven naar het

50 Ibidem, 23; Huijs, 'Overzicht van de inhoud van de archiefbewaarpplaats', 56.

Centrum zijn gekomen. Het was de taak van de in 1973 aangestelde econoom Theo Huijs om niet alleen archieven te werven, maar ook om ze op te schonen, te ordenen, te inventariseren en te conserveren. Huijs, die nog moest beginnen aan zijn archiefopleiding, had een team van vijf personen tot zijn beschikking. Dit was een aanzienlijke verbetering ten opzichte van de situatie van Huijs' voorganger Snakkers, die bovendien door ziekte zijn beste krachten niet had kunnen geven. In zekere zin was pas 25 jaar na de oprichting 'de hoop gewettigd dat de archieffunctie tot haar volle recht zal komen'.⁵¹ Tussen 1973 en 2017 maakte Max Wijnen deel uit van de archiefdienst. Huijs werd in 1978 opgevolgd door Wim Mes, die 25 jaar aan het SHCL verbonden bleef. Hij werd sinds 1990 ondersteund door Andrea Peeters, die nog steeds werkzaam is voor het SHCL, en tussen 1999 en 2003 door Hans van Hall, die na het vertrek van Mes hoofdarchivaris werd. Van 2015 tot 2018 stond Dirk van de Leemput aan het hoofd van het archief. Hij werd opgevolgd door Tine Wouters. Sinds oktober 2020 is de leiding in handen van Irene Schrier.

Aan de boezem van de Universiteit (vanaf 1976)

Zoals hiervoor geschetst, verlangde het SHCL al snel na zijn oprichting naar een academische verankering, niet alleen vanwege de wetenschappelijke ambities maar ook omwille van de financiële soliditeit en daarmee de bestaanszekerheid van het instituut. Voortdurend werd door het bestuur gewezen op die noodzaak, en uiteindelijk niet zonder succes. In 1968 erkende het ministerie van Onderwijs en Wetenschappen het SHCL als para-universitaire instelling. Inmiddels waren er ook banden gesmeed met universitaire instituten in binnen- en (het nabije) buitenland. De worteling van het SHCL in de academische wereld werd versterkt met de komst van de Rijksuniversiteit Limburg (RL) naar Maastricht in 1976, en meer nog met de oprichting in 1994 van de faculteit Cultuurwetenschappen (Cultuur- en Wetenschapsstudies). Inmiddels is de universiteit omgedoopt in Universiteit Maastricht / Maastricht University (UM) en heet Cultuurwetenschappen Faculty of Social Arts and Sciences (FASoS). De aanstelling in 1983 van Hans Jansen, die in 1979 Rudolf Philips als directeur was opgevolgd, tot bijzonder hoogleraar aan de Maastrichtse universiteit, met als leeropdracht de sociaaleconomische geschiedenis van Limburg en aangrenzende regio's in vergelijkend perspectief, betekende een verdere versterking van de wetenschappelijke pijler van het SHCL.⁵² Sinds 1989 is het SHCL als para-universitaire instelling formeel gelieerd aan de universiteit.

51 Philips, 'Retrospectie en toekomstverwachting', 23.

52 Jansen, 'Bezig zijn met geschiedenis'.

We zagen al dat het interessegebied van het SHCL in principe de gehele sociale geschiedenis bestrijkt, maar dat in de praktijk het vizier vooral gericht was op de economische kant daarvan. In het onderzoek en het archiefbeleid lag het accent op de sociaaleconomische geschiedenis van de mijnbouw, industrie, vakbonden, landbouworganisaties en dergelijke. Zoals de studie van Rudolf Philips naar de gezondheidszorg in Limburg – in 1980 afgerond met een promotie – aantoonde, was er ook altijd aandacht voor de sociaal-culturele dimensie van de Limburgse geschiedenis, maar toch kan worden gesteld dat de aandacht voor deze tak van de sociale geschiedenis sinds de jaren 1990 sterk gegroeid is. Deze accentverschuiving lijkt niet los te kunnen worden gezien van de band van het SHCL met de faculteit Cultuurwetenschappen (FASoS).

Binnen de faculteit is altijd veel aandacht geweest voor de cultuurhistorie van het Zuid-Limburgse landschap (in het bijzonder de Sint-Pietersberg). De interesse voor de fysisch-geografische ruimte als drager van de sociale, economische en culturele geschiedenis heeft ook steeds bij het SHCL geleefd, maar dan voornamelijk binnen het kader van de landbouwgeschiedenis. Met het aantreden van de nieuwe directeur in 2018 heeft het onderzoek door het SHCL naar de sociale betekenis van het (Limburgse) landschap een impuls gekregen.

Naast, en in zekere zin parallel aan de verschuivingen in het onderzoeksveld deed zich een verbreding voor in de onderzoeksmethoden van de door het SHCL uitgevoerde studies. Voorheen stond de kwantitatieve analyse van onderzoeksgegevens op de voorgrond. In zijn inaugurele rede (1984) benadrukte directeur Jansen, zonder de kwantitatieve methode zaligmakend te verklaren, dat de samenhang van factoren die bepalend zijn voor langdurige veranderingen ('constante, vaak remmende factoren tegenover variabele, dynamische factoren') alleen door 'meetbaarheid, kwantificatie en het vergelijken van aantallen in gelijke eenheden' te achterhalen is.⁵³ Ook hieruit spreekt een voorkeur voor sociaaleconomisch onderzoek. Net als in de economische wetenschap tracht(te) de sociaaleconomische historiografie, ook door het verlangen voor een 'harde wetenschap' te worden aangezien, de wereld te verklaren op basis van cijfers en modellen. Tegenwoordig wordt economie (ook weer) meer als een gedragswetenschap gezien. De kwantitatieve aanpak is nog steeds van betekenis voor de sociale geschiedschrijving, maar dan vooral als ondersteuning van andere, 'zachtere' methoden, zoals bijvoorbeeld de bestudering van persoonlijke documenten.

53 Ibidem 11, 21; vgl. Philips, 'Sociale geschiedenis en sociologie', 21.

Maar welke benadering ook de voorkeur krijgt, onaangetast blijft het primaat van de vergelijkende methode: de bestudering van een individuele casus heeft alleen zin in vergelijking (in ruimte en tijd) met andere casussen.

We zagen hoe in de jaren 1960 technologische, economische, sociale, levensbeschouwelijke, organisatorische en politieke veranderingen zich vertaalden in reorganisaties, fusies en opheffingen van bedrijven en instellingen, wat vaak gepaard ging met de wens om archieven af te stoten of zelfs te vernietigen. Parallel aan deze maatschappelijke transitie ontplooidde zich een enorme bureaucratisering van zowel de private als de publieke sector. Halverwege de jaren 1960 begon de (semi-)overheidssector sterk te groeien. De algemene, maatschappelijk breed gedragen opvatting was dat de samenleving door de overheid in een gewenste, geplande richting gestuurd kon worden en dus in grote mate maakbaar en beheersbaar was. In Limburg had ook het geestelijk gezag, de katholieke kerk, hierin een grote rol voor zich opgeëist en die rol, af en toe balancerend op de scheiding van Kerk en Staat, van het wereldlijk gezag ook toebedeeld gekregen. Door de in de jaren 1960 ingezette ontzuiling marginaliseerde de Kerk als vormgever van de maatschappij, maar dat tastte de maakbaarheidsgedachte vooralsnog niet aan, misschien wel integendeel. Met verve begon de overheid aan steeds meer knoppen te draaien. Het aantal maatschappelijke instellingen groeide en groeide. Pogingen om de diverse doelstellingen op elkaar af te stemmen en te optimaliseren leidde tot een cultuur van permanent overleg. Er ontstonden steeds meer werkgroepen, commissies, overlegorganen en wat al niet meer. Vergaderen werd *core business*. Daarnaast zorgde ook een groei van wet- en regelgeving voor meer en meer administratie. Dit gold niet alleen de publieke sector, het bedrijfsleven had er evenzeer mee te maken. Door al deze ontwikkelingen ontstond een enorme papierwinkel.

In de loop van de jaren 1970 werd de overheidsbemoeienis en de uitwas van de publieke sector steeds meer als verstikkend en als contraproductief ervaren. De bureaucratie werd gezien als een zichzelf in stand houdend kwaad. De liberalisering van de jaren 1980 was een duidelijke reactie op het overheidsbeleid van het voorgaande decennium, dat ‘gemakshalve’ vereenzelvigd werd met linkse politiek. De zucht om de augiasstal van de publieke sector uit te ruimen heerste alom. Veelzeggend is een nota van Gedeputeerde Staten uit 1986 met de titel ‘Voorstellen voor uitzuivering van welzijnstaken’. Of de liberalisering erin geslaagd is de bureaucratie terug te dringen, laten we in het midden, feit is wel dat de hele publieke sector destijds (en sindsdien nog vaker) op de schop ging. Dit leidde tot de opheffing en fusering van tal van instellingen. Zo ging in 1995 een

groot aantal welzijnsorganisaties op in de Stichting Symbiose. De omvangrijke archieven van deze instellingen werden afgestaan aan het SHCL.⁵⁴

Collectievorming, resultaat van vraag en aanbod

Reorganisaties in de welzijnssector, beëindigingen van maatschappelijke instellingen en faillissementen van bedrijven hebben geleid tot een toestroom van archieven richting SHCL. Dat wil niet zeggen dat het Centrum alle archieven mag of wil accepteren. De verwerving (acquisitie) van archieven wordt bepaald door een aantal voorwaarden. Om te beginnen mag het SHCL alleen particuliere archieven en geen overheidsarchieven beheren. Daarbij moet worden aangetekend dat in veel van de particuliere archieven, onder meer dankzij bewaarde correspondentie (in- en uitgegane post), de rol van de overheid als actor zeker niet afwezig is.⁵⁵ Verder verwerft het Centrum feitelijk alleen Limburgse archieven en documentatie. Het SHCL moet ook om economische en praktische redenen selectief zijn in het accepteren van archieven. De overdracht van een archief moet in beginsel ondersteund worden door een financiële bijdrage van de schenker of bruikleengever, want het bewerken en conserveren van een archief gaat met kosten gepaard.

De oogst aan archieven en documentatie die het SHCL heeft binnengehaald is niet alleen het resultaat van aanbod en bedrijfseconomische overwegingen. De opbrengst is evenzeer bepaald door de taakstelling, de missie, van het Centrum. We zagen al dat die in de loop van zijn bestaan veranderd en verbreed is. In de beginjaren lag, in lijn met de statutaire doelstelling, de focus op de sociaaleconomische geschiedenis van het (katholieke) Limburg in de periode 1850-1950. De duidelijk katholieke signatuur van het instituut had tot gevolg dat de verworven archieven en documentatie overwegend van katholieke instellingen, verenigingen en personen afkomstig waren. Het katholieke accent is nochtans alleszins begrijpelijk, want de Limburgse samenleving was nu eenmaal tot het einde van de jaren 1960 door en door katholiek. Het is mede aan de collectie van het SHCL te danken dat deze verdwenen samenleving nog kan worden bestudeerd.

De oudste archieven zijn veelal te verbinden met het netwerk van het

54 Het betreft KCL [EAN_0804 en pag. 186-188], LIS [EAN_0992], Sportservice Limburg [EAN_1083 en pag. 200-201], SOGML [EAN_1084], I&B Centrale [EAN_1085 en pag. 190-192], LIOSE [EAN_1086], Vurore [EAN_1134 en pag. 175-176], SPEL [EAN_1135 en pag. 176-177] en IKOL [EAN_1118 en pag. 158-159].

55 Vgl. Huijs, ‘Overzicht van de inhoud van de archiefbewaarplaats’, 47-50; ‘de hier [bij het SHCL] verzamelde archieven laten slechts één kant van het sociaal-economisch gebeuren zien, waarbij de nadruk ligt op de vrijheid van onderneming, vereniging en vergadering. In de gemengde economische orde van Nederland vormt het overheidsgebeuren de andere kant van het proces’ (aldaar 47).

SHCL-bestuur. Dat werd in de eerste 25 jaar gekenmerkt door een brede vertegenwoordiging van katholieke organisaties en enkele protestantse vertegenwoordigers. Zo heeft het SHCL de persoonlijke, maar meestal toch vooral werkgerelateerde archieven verworven van de eerste bestuurders, zoals van mijnbouwdirecteur Kees Raedts, de eerste voorzitter van het SHCL, van Jan Cornips, de eerste SHCL-directeur, van twee van de drie initiatiefnemers tot oprichting van het SHCL, Remigius Dieteren en Frans Crombag, of van bestuursleden als Ernst Courrech Staal en Jef Winckers.⁵⁶ Ook in de lijst van begunstigers en donateurs die in het eerste jaarboek (1955) werd opgenomen, komt een aantal bedrijven en instellingen voor waarvan het SHCL het archief later verkregen heeft, zoals van de Bataafsche Rubberindustrie of van Bouwgrondmaatschappij Tijdig.⁵⁷ We weten niet of deze schenkers met het SHCL contact hebben opgenomen toen ze ter ziele gingen of dat ze door het SHCL benaderd zijn. Wel kunnen we vaststellen dat de archiefvormers bekend waren met het SHCL, het belang ervan inzagen en het instituut een warm hart toedroegen.

Mede dankzij de rond 1980 gesmede band met de universiteit heeft het SHCL in de tweede helft van zijn bestaan meer oog gekregen voor diversiteit en inclusiviteit (anno 2021 belangrijke criteria). De waarde van archieven van culturele instellingen, van niet-katholieke organisaties en van groepen met een minder formele status werd allengs meer ingezien dan voorheen. Denk aan de archieven van kunstenaarskring Artischock of het COC.⁵⁸ Dat het Centrum deze archieven heeft opgenomen tekent de uitbreiding van zijn interessegebied. In het verleden had het accent op de sociaaleconomische kant van de geschiedenis misschien tot het besluit geleid om dit soort archieven niet op te nemen. In de toekomst zal er ook meer aandacht komen voor de sociale geschiedenis van het landschap. De praktijk zal uitwijzen of deze relatief nieuwe loot aan de stam een groei van het archiefbestand met zich meebrengt.

De betekenis van archieven voor onderzoek en publieksbereik

Het SHCL ontleent zijn bestaansrecht grotendeels aan zijn bijdrage aan het sociaaleconomisch en cultuurhistorisch onderzoek. Fundamenteel hierbij is de bestudering van vakliteratuur; daarmee begint elk onderzoek. De bibliotheek van het SHCL is van hoog niveau en bevat, onder meer in de afdeling 'grijze literatuur',

⁵⁶ Zie respectievelijk DOC_0009 / EAN_0563, EAN_0114, EAN_0064, EAN_0891, EAN_0309.

⁵⁷ Zie respectievelijk EAN_0463, EAN_0815.

⁵⁸ Zie respectievelijk EAN_1246 en EAN_1170 (en pag. 214-215).

ook de nodige unica. De nabijheid van andere voorname collecties in Maastricht (universiteit en stadsbibliotheek) en de beschikbaarheid van andere boekverzamelingen, die dankzij het internet in de toekomst schier onbegrensd zal zijn, verschaften het literatuuronderzoek een degelijke basis. Onderzoek wint aan kracht als, naast de literatuur, tevens unieke archiefbronnen worden bestudeerd.

De archief- en documentatiecollectie van het SHCL kan worden beschouwd als bijzonder onderzoeksmateriaal. Uiteraard kan het wetenschappelijke onderzoek niet alleen op de eigen archiefcollectie worden gebaseerd. De archieven van landelijke instellingen die in Limburg een provinciale en/of lokale afdeling hadden, zijn, zeker als ze zijn opgeheven, vaak beland in een landelijk documentatie- en onderzoekscentrum, zoals het IISG of het Katholiek Documentatie Centrum (KDC) te Nijmegen. Om de geschiedenis van een organisatie te begrijpen volstaat het archief van die organisatie sowieso maar zelden. Om de maatschappelijke, politieke, economische, sociale en vaak ook religieuze context waarbinnen een organisatie opereerde te kunnen doorgronden, moeten meerdere archieven worden geraadpleegd. En daarbij komt de diversiteit van het SHCL-archief weer van pas!

De SHCL-collectie is een schatkamer die bij lange na niet is doorvorst. Veel bronnen zijn bedekt met het spreekwoordelijke archiefstof. Een belangrijke oorzaak is de onbekendheid van de collectie. Veel onderzoekers weten niet van het bestaan ervan. Veel meer dan een titel en gegevens over de omvang en de periode van een bepaald archief is op de site van het SHCL vaak niet te vinden. Daaraan is onder meer de omstandigheid debet dat het gedurende het hele bestaan van het SHCL aan middelen en menskracht ontbroken heeft om de binnengekomen archieven, op enkele uitzonderingen na, te bewerken en te beschrijven. In 2001 heeft medewerker Hans van Hall een bewerkingsplan afgerond dat als basis dient voor het wegwerken van de achterstand. Er is een flinke inhaalslag gemaakt. Onder andere zijn inventarissen gemaakt van de Limburgse Land- en Tuinbouwbond (LLTB), de Vroedvrouwschool, Industriebank LIOF en de Limburgse Bond van Muziekgezelschappen (LBM).⁵⁹ Maar er is nog genoeg werk aan de winkel. De vraag kan worden gesteld of het beheer van de archieven en documentatie niet geleden heeft onder de profilering van het Centrum als kennisinstituut in de afgelopen decennia. Wat de collectie in brede zin betreft, kan worden geconstateerd dat er meer geïnvesteerd is in de ontsluiting van de bibliotheek dan in die van het archief. Deze keuze is te begrijpen, omdat het SHCL zich met de bibliotheek beter en sneller dan met het archief als een wetenschappelijk instituut en als een gelijkwaardige partner van andere instellingen binnen de universitaire wereld

⁵⁹ Zie respectievelijk EAN_1244 (en pag. 92-94), EAN_0957 (en pag. 140-141), EAN_0456 en EAN_0855.

kon presenteren. Maar de consequentie is wel dat binnen de archiefcollectie een achterstand is opgebouwd. Zonder een goede ontsluiting lijkt de schatkamer op een grote grabbelton.

Het SHCL-archief vervult twee dienstverlenende taken: het ‘voeden’ van onderzoek en het faciliteren van de afdeling publieksbereik. Publieksbereik dient een tweeledig doel: educatie van het publiek én presentatie van het SHCL binnen de samenleving. Voor het vervullen van met name deze laatste taak kan worden geput uit de eigen rijke verzameling aan beeldmateriaal. Niet alleen beschikt het SHCL over een indrukwekkende fotocollectie, maar ook de ‘gewone’ archieven bevatten veel, vaak unieke visuele bronnen. Nu moet een publicatie of expositie meer zijn dan het tonen van mooie en leuke plaatjes. Die krijgen pas betekenis binnen een verklarende historische context. Daarmee komen we terug op de waarde van gedegen onderzoek.

We zien dus dat de drie ‘verdiepingen’ van het virtuele huis (collectie, onderzoek, publieksbereik) met elkaar in verbinding staan. Dankzij de investeringen de afgelopen jaren in de afdeling publieksbereik zijn het ook meer gelijkwaardige afdelingen geworden. Mede dankzij de mogelijkheden van het internet en de sociale media is het contact met het publiek geïntensiveerd. En dat is geen eenrichtingsverkeer. Een voorbeeld is de Maand van de Geschiedenis, die voor een deel berust op de samenwerking met heemkundeverenigingen en personen die via oproepen in kranten en sociale media met het SHCL in contact komen. Bij de Maand van de Geschiedenis neemt ook de samenwerking met het LGOG een prominente plek in. Het Centrum is gebaat bij een levendig contact met de samenleving, juist ook ten behoeve van de collectievorming en het onderzoek. ‘Gewone mensen’ bezitten en weten vaak dingen die niet in archieven of officiële documenten terug te vinden zijn, maar die voor een goed begrip van het verleden van enorm belang zijn. Ook de inzet van vrijwilligers voor het toegankelijk maken van gegevens in de archieven (bijvoorbeeld de burgerlijke stand of kadastrale gegevens) is voor de geschiedschrijving van belang. De inzet van ‘burgers’ voor de wetenschap, *citizen science*, zal de komende jaren alleen maar aan belang winnen. Ook de subsidieverstrekking, het provinciebestuur en de UM, hechten waarde aan zichtbaarheid en representativiteit in de samenleving.

Blik op de toekomst

In 1962 stond het SHCL op een tweesprong. De vraag werd toen zelfs gesteld of het Centrum bestaansrecht had. Die vraag kon positief worden beantwoord,

omdat het SHCL de financiële ruimte kreeg om zich tot een volwaardig historisch kennisinstituut te ontwikkelen. Misschien staat het SHCL in 2021 opnieuw voor een existentieel besluit. Een heldere koersbepaling ten aanzien van de collectie is urgent, temeer daar hier ook een ‘financieel plaatje’ aan vastzit. De huidige depotruimte is beperkt en het beheer is niet kostenvrij; er zijn jaarlijks terugkerende uitgaven mee gemoeid. De vraag ligt dan ook voor wat het instituut in de toekomst moet / kan / wil bewaren. Opschonen en afstoten zijn hierbij kernbegrippen. Een archief terugbrengen tot zijn essentie (maar wat is dat?) of eventueel aan een andere archiefinstelling overdragen, daarover moet worden nagedacht. In een enkel geval kan worden gedacht aan digitalisering, maar daar zijn ook kosten mee gemoeid en het rechtvaardigt bovendien zelden de vernietiging van originele stukken. Digitale opslag is namelijk niet zonder risico. Digitale dragers kunnen gebreken gaan vertonen en soms zelfs onbruikbaar worden. De bestanden moeten duurzaam worden opgeslagen en beheerd, zodat ze ook in de toekomst toegankelijk blijven. Onder meer moeten voortdurend back-ups worden gemaakt. Ook dit is niet gratis, evenmin als de ontsluiting van onze archieven en documentatie op het internet.

Zoals Charles Jeurgens in zijn bijdrage schetst, vraagt de huidige, sterk veranderende samenleving, die zich voor een groot deel rond het internet en sociale media structureert, om een andere vorm van archivering dan die van het ‘papieren verleden’. Deze transitie heeft consequenties – positief geformuleerd: biedt mogelijkheden – voor alle ‘verdiepingen’ (collectiebeheer, publieksbereik, onderzoek) van het SHCL.

Afsluitende opmerking

In deze bijdrage is een beeld geschetst van de ontwikkeling die het SHCL in de loop van zijn bestaan heeft doorgemaakt. Er liggen nog genoeg vragen voor verder onderzoek, zoals die naar de reden waarom de acquisitie van archieven in de beginjaren zo moeizaam verliep.⁶⁰ Of welke motieven ten grondslag aan de succesvolle verhuizingen hebben gelegen. Om dergelijke vragen te kunnen beantwoorden is verder onderzoek nodig, om te beginnen in het eigen archief van het SHCL.

Met dank aan Ad Knotter, Nico Randerad, Joris Roosen, Willibrord Rutten, Irene Schrier en Kees Schutgens voor hun nuttige commentaar.

⁶⁰ Vgl. noot 18.